

що загальноосвітня школа має значний потенціал для покращення всього навчально-виховного процесу, одне із завдань якого – це формування соціально активної особистості учня.

Проведене дослідження не вичерпує проблему подолання сором'язливості у підлітків. Перспективними можуть бути: порівняльно-педагогічний аналіз подолання сором'язливості в країнах світу; наступність у подоланні сором'язливості: дошкільник, учень початкової школи, підліток; педагогічний підхід до вивчення стану сором'язливості в екстремальних умовах; залежність між успішністю засвоєння учнями навчального матеріалу і рівнем сором'язливості педагога тощо.

Використана література

1. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества: Кн. для учителя. – К.: Освіта, 1991. – 110 с.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
3. Галилузова Л. Н. Психологический анализ феномена детской застенчивости // Вопросы психологии. – 2000. – № 5. – С. 34 – 38.
4. Зимбардо Ф. Застенчивость. – М.: Педагогика, 1991. – 207 с.
5. Леви В. Л. Искусство быть собой. – М.: Знание, 1991. – 256 с.
6. Унт И. Э. Индивидуализация и дифференциация обучения. – М.: Педагогика, 1990. – 192 с.
7. Фрейд З. Введение в технику детского психоанализа. – М.: Наука, 1991. – 175 с.

Аннотація

У статті виділено педагогічний аспект проблеми сором'язливості учнів, увага акцентується на індивідуальній та груповій роботі з підлітками експериментальної групи, розкрито форми та методи підготовки вчителів і батьків до виховної роботи з сором'язливими школярами.

Пасіцька Л.
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

ВИХОВНЕ, РОЗВИВАЛЬНЕ ТА ДИДАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ІГОР ТА ЗАБАВ У ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ ВІТЧИЗНЯНИХ ПЕДАГОГІВ ПОЧ. ХХ СТОЛІТТЯ

У зв'язку з новим соціальним замовленням визначається сьогодні мета сучасної освіти, яка полягає у створенні умов для повноцінного розвитку особистості і творчої реалізації кожного громадянина України. Важливим є завдання виховання молодого покоління таким чином, щоб воно у майбутньому успішно впоралося із завданнями державотворення, приносячи таким чином користь собі та своєму народові.

Увага науковців до кожної вікової групи передбачає ретельне і детальне вивчення особливостей навчання, виховання та розвитку особистості на різних етапах її становлення. Звичайно, дитинство – це той період життя людини, коли природний потенціал особистості розвивається найбільше і активно проходять процеси соціалізації. Тому саме час дошкільного та молодшого шкільного віку потребує чи не найбільше уваги з боку науковців-теоретиків та педагогів-практиків. Мобілізація зусиль педагогічної науки повинна бути спрямована у русло вивчення, узагальнення, виокремлення найкращих теоретичних та практичних положень щодо процесу становлення особистості людини у дитячому віці, зокрема це стосується гри як провідного виду діяльності у цей час. З огляду на це вивчення історичних аспектів визначеної проблеми видається нам конче потрібним у час, коли відбуваються процеси становлення оновлення вітчизняної науки та освітньої практики.

У науковій літературі зустрічаємо чимало результатів досліджень, які стосуються використання гри у процесі навчання, виховання та для здійснення всебічного розвитку особистості. Проте, наукова картина не є повною при відсутності обґрунтування історичного аспекту цієї проблеми. Відомо, що вітчизняна педагогіка кінця XIX – поч. XX століття переживала значне піднесення. Саме у цей період з'явилися вагомі напрацювання, зокрема, у галузі виховання особистості молодшого школяра засобом ігрової діяльності, проте цілісного дослідження цієї проблеми у сучасній педагогічній науці не існує.

Слід відзначити, що вагомий внесок в обґрунтування специфіки ігрової діяльності на різних вікових етапах життя людини зробили Л.В.Артемова [1], А.М.Богуш [4], Е.С.Вільчковський [6], Г.В.Воробей [7], С.Ф.Цвек [5] та інші. Їхні роботи відзначаються глибиною аналізу проблеми, окресленням конкретних шляхів впровадження наукових положень у практику.

На нашу думку, в історичному аспекті слід детально вивчити та узагальнити основні підходи до класифікації ігор, мету їх організації, деталізувати вплив ігрової діяльності на розвиток усіх психічних процесів, обґрунтувати можливість використання різних засобів для ігрової діяльності, зокрема основного – іграшки. Це і зумовило вибір нами теми представленого дослідження.

У статті ми зробимо спробу обґрунтувати роль та значення ігрової діяльності у житті дитини; проаналізувати певний історичний досвід у цьому руслі; визначити специфіку класифікацій дитячих ігор та забав в історії вітчизняної педагогіки.

Відомо, що кожна етнічна культура відзначається своєрідністю і

специфікою арсеналу навчально-виховних засобів. Шляхом розвитку і удосконалення кожен народ творить неповторний світ засобів задля плекання зростаючої особистості, турбуючись таким чином про безперервність власного буття. Українська культура, як відомо, відзначається глибокою духовністю, пріоритетом моральних цінностей, релігійністю. Все це знайшло глибокий відбиток також і в освітній сфері.

Одним із необхідних елементів і чинників життя української дитини була і залишається гра, яка відображає, як правило, національну своєрідність і опирається на ті ідеали, які сповідує народ.

На початку ХХ століття з'являється чимало наукових досліджень, які стосуються обґрунтування ролі та місця ігрової діяльності у житті дитини, робляться спроби проаналізувати вплив гри на навчальний процес, виховання дитини та її розвиток.

Слід відзначити, що вплив гри на дитину не трактувався однобічно. Мова йшла про гармонію духу і тіла, тобто про необхідність як духовного так і фізичного розвитку. Гасло: „У здоровому тілі здоровий дух” стало традиційним для багатьох дитячих та молодіжних організацій, об'єднань, товариств, які діяли в Україні на початку ХХ століття. Ігрова діяльність була для них необхідним і дієвим методом для сприяння становленню дітей різного віку.

Дитячі рухливі ігри вважалися необхідною складовою здорового способу життя, важливим компонентом підтримки людського організму у нормальному життєдіяльному стані. Педагоги досліджуваного періоду відзначали: „Наш народ має чудову приповідку: “Розум без сили мліє, а сила без розуму шаліє”. Слабке тіло не дає потрібної підтримки духові і він передчасно нидіє” [10]. Таким чином реалізувалася турбота виховників про гармонійний розвиток дитини.

Значення рухливих ігор в житті дитини, як і дорослої людини, визначалося як незаперечний факт. З огляду на це обґрунтування специфіки організації і застосування рухливих ігор у навчанні та вихованні дітей педагогами досліджуваного періоду було актуальною проблемою. Вони відзначали: „Руханка конче потрібна людям, що працюють розумово... Руханка розвиває рівномірно всі м'язи тіла і зміцнює чинність внутрішніх органів. Дає молодим людям значний приріст сил, слабих оздоровлює, старшим продовжує віку. Виробляє гарну поставу, гнучкість тіла, поворотність, пружність і витривалість м'язів” [10].

Не менш важливе значення мала рухова ігрова діяльність і для плекання духу підростаючої особистості. Таку функцію гри та ігрової діяльності

називали „виховничою”. Її зміст формулювався таким чином: „Не менш корисно впливає руханка й на дух. Піддержує гармонію між духом і тілом. Виробляє відвагу, силу волі, смисл рівноваги і швидкість орієнтації. Привчає до економії сил” [10].

Біологічне або, як його ще називали, „життєве” значення рухової ігрової діяльності регламентувалося, як правило, принципом природовідповідності. Людина трактувалася як частина природи, яка повинна задля себе самої підпорядковуватися тим законам, які існують у природі. Це стосувалося загартування організму, харчування, підтримання природного балансу усіх органів та систем. Саме ігрова діяльність виступала тим чинником, який давав можливість реалізувати принцип природовідповідності якнайповніше, найприйнятнішим способом та найдоцільнішими засобами.

У різноманітних іграх, вважали науковці-дослідники та педагогі-практики, відображається також зміст процесу виховання, зокрема національного. Засвоюючи соціальні ролі, які диктує дитині гра, вона вчиться жити у суспільстві, розрізняючи добро і зло, правду і кривду, честь і безчестя, шляхетність і ницість. Національна своєрідність гри допомагає дитині легко, без додаткових зусиль вивчити характер, звичаї, традиції та ритуали свого народу, збагнути сутність його натури, за короткий час гри зануритися у красу українського слова, народної пісні, загадки чи скоромовки. Використання у грі різноманітних додаткових засобів, зокрема фольклорних жанрів (казка, вірш, примівка, загадка, прислів'я тощо) сприяють збагаченню дитини, розвивають пам'ять, мислення, мову, уяву тощо. Такий комплексний вплив гри на особистість сприяв також національному вихованню, оскільки був близьким і доступним дитині.

Прикладом вище визначеного можна вважати діяльність дитячих товариств і об'єднань, в арсеналі засобів яких обов'язково були рухливі ігри. Вважалося, що: „Руханка виробляє карність і послух, скріплює національну свідомість, оперту на реальній, фізичній силі. Руховики звичайно горді і завзяті” [10].

Окремої уваги в історії вітчизняної та зарубіжної педагогіки та психології заслуговує проблема класифікації дитячих ігор. Саме класифікація дає можливість здійснити детальний їх аналіз із різноманітних точок зору, визначити вікову специфіку, проаналізувати характер гри, здійснити добір інвентарю та іграшок тощо.

Класифікація ігор, яку намагалися здійснити педагоги, психологи і фізіологи, зосереджувалась, в основному, на принципі виховної ролі гри. Так,

наприклад, у своїй роботі “Артистичне виховання німецької молоді” Ланге поділяє дитячі ігри на чотири види, а саме: рухливі ігри, ігри, розвиваючі почуття, ігри артистичні і ігри, розвиваючі розум [8].

Наукові дослідження початку ХХ століття відзначаються глибиною аналізу досліджуваного явища. У них, зокрема, вказується: „Професор Сікорський, який знаходить в дитячих розвагах чисто духовні завдання, розділяє широкий дитячий світ на три великі групи: перша і найбільша з цих груп служить дитині сильним помічником в його роботі, що привчає думати; друга допомагає розвитку і ствердженню самосвідомості; третя розвиває здатність відтворити враження і ідеї” [8].

Що стосується Гроса, то у своїй роботі, присвяченій ігровій діяльності, що носить назву “Ігри людей”, він розрізняє і довгий час вивчає ігри, які стосуються органів чуття, моторики, духовних обдарувань особистості; а також ігри, які носять власне ігровий характер і відносяться до „другорядних нахилів”: ігри в боротьбу, залицяння, відтворювання, суспільні ігри[8].

У вітчизняних дослідження знаходимо також посилення на інших зарубіжних авторів, теорія яких успішно використовувалася у вітчизняній педагогіці. Згідно Пере слід розрізняти:

- „Ігри правильні і завчені, спільні ігри, які відтворюють дії буденного життя з його зусиллями і боротьбою, почуття суспільності в них присутні;
- Ігри вільні і безсистемні ігри, в основному, фізичні;
- Ігри, як проста вправа під час відпочинку, в яких переважає духовних елемент, спостереження і побудова, які відрізняється тишею і відносною серйозністю” [8].

Інший зарубіжний дослідник, Мелінан, розрізняє три види дитячих ігор:

- „Ігри вправи, які полягають у виявах діяльності, енергії, діяльності заради самої діяльності;
- Ігри, в яких розвивається спритність: дитина діє заради досягнення мети; до них належать всі ігри, які полягають у киданні і хапанні;
- Наслідувальні ігри, які полягають у відтворенні реального життя” [8].

Жерар Варє поділяє дитячі ігри на дві категорії, кладучи в основу такої класифікації їх соціалізуюче значення:

1. „Ігри, в основі яких лежить дія, втілена у формі боротьби, які видається як явище соціальне;
2. Ігри, які ґрунтуються на фантазії, і володіють по своїй суті силою зачарування” [8].

Кейра Фр. класифікує дитячі ігри за походженням і за метою.

Класифікація ігор за походженням має таку структуру:

– „Спадкові ігри;
– Наслідувальні ігри;
– Ігри, засновані на уяві. Її основні форми: перетворення предметів, оживлення іграшок, створення уявних іграшок, перетворення особистості, реалізація казок”[8].

В наукових дослідженнях поч. ХХ століття знаходимо й інші класифікації, зокрема таку, що опирається на виховне значення гри та засобів для її здійснення. Вона має таку структуру:

1. Рухливі ігри;
2. Ігри, які виховують почуття;
3. Ігри, які сприяють розумовому розвитку;
4. Емоційні ігри;
5. Ігри, які виховують волю;
6. Артистичні ігри (живописні ігри, архітектурні ігри, драматичні ігри, наслідувальні пластичні ігри, епічні ігри [8].

Отже, викладене вище дає підставити зробити висновок про те, що гра була предметом пильної уваги науковців поч. ХХ століття. Вони зосереджували свою увагу чи не всіх аспектах ігрової діяльності, обґрунтовуючи роль гри, її значення у житті дитини, аналізували її виховну, розвивальну та дидактичну сутність, вивчали зарубіжний досвід впровадження та використання різноманітних ігор та забав, аналізували класифікації ігор. Актуальність досліджуваної проблеми очевидна і незаперечна, оскільки історичний досвід, а саме раціональне його зерно можна з успіхом впроваджувати у практику сучасного дошкілля чи початкової школи.

Окремого дослідження сьогодні потребують історичні аспекти проблеми застосування різних типів ігор для навчальної діяльності, розвитку особистості дитини, виховання у всіх його аспектах.

Використана література:

1. Артемова Л.В. Виховання поведінки дітей в іграх. – К.: Радянська школа, 1964. – 32 с.
2. Артемова Л.В. Колір. Форма. Величина. Число. – К.: Томіріс, 1997. – 176с.: іл. 40 с.
3. Артемова Л.В. Театрализованные игры дошкольников: Книга для воспитателя детского сада. – М.: Просвещение, 1991. – 125 с.
4. Богуш А. Принципи народознавчої роботи з дітьми дошкільного віку. // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 2. – С. 35-44.
5. Борисенко А.Ф., Цвек С.Ф. Руховий режим учнів початкових класів: Посібник для вчителя. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Радянська школа, 1989. – 192 с.
6. Вільчковський Е.С. Рухливі ігри в дитячому садку. – К.: Радянська школа, 1989. – 175 с.
7. Воробей Г.В. Народні ігри та забави у фізичному загартуванні молодших школярів різних

етнографічних груп Прикарпатського краю: Дис... канд. пед. наук (13.00.01) / Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова. – К., 1997. – 216 с.

8. Кейра Фр. Детские игры. Исследование о творческом воображении у детей / Пер. Мария Пичета: Под ред. Соловьева И.М. – М.: Издание книжного магазина В.В.Думнова под фирмой “Наследн. Бр. Салаевых”. – 1908. – 109 с.

9. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. – К.: ІЗМН, 1997. – 232 с.

10. Франко Т.І. Історія і теорія руханки. – Коломия – Львів: Накл. “Сокола – Батька”, 1923. – 200 с.

Анотація

В статтє обоснован исторический аспект роли и значения игр в жизни ребёнка. Определяется содержание игровой деятельности, её образовательно-воспитательный и развивающий потенциал, обобщаются и анализируются малоизвестные классификации игр, разработанных отечественными и зарубежными учеными в исследовательский период.

*Петрочко Ж.В.
Державний інститут проблем сім'ї та молоді*

ПРОБЛЕМА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПОНЯТЬ

Ставлення до дітей водночас є важливим чинником духовного розвитку суспільства і держави. Тому негативізм стосовно дітей працює не на користь суспільства загалом. Жорстокість породжує у дітей почуття вини, невпевненості в собі, інші психологічні комплекси та значною мірою деформує процес соціалізації. Як наслідок, в особистості формуються переважно негативні якості: агресивність, озлобленість, відчуття безцільності буття, зневага до норм суспільної моралі і законів або ж навпаки, вона втрачає віру в себе, починає шукати захисту, опіки з боку інших людей, виявляючи готовність віддати себе в цілковиту, навіть у принизливу залежність.

Проблема жорстокого поведіння з дітьми, насильства над ними в Україні розглядалася науковцями в різних ракурсах: правові та соціальні особливості насильства в сім'ї (О. М. Руднева, А. П. Гетьман) [9]; соціально-психологічні аспекти проблеми насильства (Н. Ю. Максимова, К. Л. Мілютіна) [7]; психологічні зрізи проблеми жорстокого поведіння з дітьми, психотерапевтична допомога постраждалим дітям (В. М. Бондаровська) [4]; вивчення проблеми жорстокості в шкільному колективі (Н. І. Агаркова) [1]; найгірші форми дитячої праці (О. П. Петрашук) [5]; види та вплив на розвиток особистості морального насильства над дітьми (І. М. Пінчук) [8].

Низку питань, які стосуються соціально-педагогічних та правових проблем жорстокого ставлення до дітей, теоретично обґрунтовано науковцями